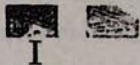

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԱԼԵԳՐԱՆԻԻ ԾԱՏՈՒՐԵԱՆ. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.
ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ.

ՕՐԻ ՀԱՅ ԳԼԱԳԷՏՆԵԼԵՅ մէկը քննե-
լով պ. Ծատուրեանի բանա-
ստեղծութիւնները, խօսում է
ռուսահայերիս գրական ճաշա-
կի ու հասկացողութեան մա-
սին ևս: Պօլսեցի մեր լարգելի
քննադատը մեր մասին այն
կարծիքն է լալտնում, թէ իբր
մենք բանաստեղծութեան մէջ

միայն միտք ենք որոնում: Բաւական է, որ որեւէ միտք
ոտանաւորով արտայայտուեց, և մեր աչքում բանա-
ստեղծութիւն է: Այսպէս են հասկացել մեզ մեր տաճկա-
հայ եղբայրները:

Ուզում են ասել, թէ մենք հայկական Պառնա-
սում բազմեցնում ենք այն ամենքին, որոնք փոքր ինչ
խելք ունին, մտածում են, ու ձեռներին էլ Խորէն

Նար-բէյի «յանգարան»-ը կայ:

Պօլսեցոց այդ կարծիքը թէ՛ իրաւացի է եւ թէ՛ ապիրաւ:

Իրաւացի է, որովհետեւ նրանք իրաւունք ունին դատել մեզ՝ նայելով ամեն շաբաթ ու ամիս մեղնում լոյս տեսնող այն բազմաթիւ ոտանաւորներին, որ մենք հրապարակ ենք հանում իբր բանաստեղծութիւն: Դրանց մեծամասնութեան մէջ լիւրաւի միայն միտք կայ, որեւէ խղճովկ միտք, ու յանգ:

Բայց ապիրաւ են, որովհետեւ մենք հեռու ենք բանաստեղծութեան մասին մեզ վերագրուող այդ գուհիկ կարծիքներից:

Այո՛, միտք, գաղափարը մեզ համար էական նշանակութիւն ունի: Բայց բոլորը դա չէ. մենք պահանջում ենք, որ բանաստեղծը փիլիսոփայի պէս մեր գլխի վրայ չներգործէ, այլ գործ ունենայ մեր սրտի հետ, ազնիւ զգացմունքներով վառէ, լցնէ այդ Աստուածայինանօթը, որի դատարկութիւնը մարդուս կեանքին գաղանական-անասնական կերպարանք է տալիս: Յետոյ պահանջում ենք, որ գաղափարն ու զգացմունքն արտայայտուին իրենց համապատասխան ձեւով:

Գաղափարը մեր աչքում էական նշանակութիւն ունի. միտք տալ, զգացմունքներ շարժել, գործի հրաւիրել, աւասիկ ինչ բաների վրայ ենք ուշ դարձրել մենք ռուսահայերս: «Արուեստը արուեստի համար» տեսութիւնը մեզ համար մի անհասկանալի, եթէ կուզէք նոյն իսկ ծիծաղելի պահանջ է: Ամեն ինչ, այդպէս և գրականութիւնը, այդպէս եւ նրա բանաստեղծական ճիւղը կեանքի վրայ ազդելու, լռաջադիմութեան մղելու, բարոյապէս բարձրացնելու գործին պիտի ծառայեն:

Սխալ է կարծել, թէ գեղեցիկ դպրութեան մէջ մենք ռուսահայերս այդ ուղղութիւնն ենք ընդունել լոկ արտաքին ազդեցութեան շնորհով: Ուշադրութիւն դարձրէք այն հանգամանքին, որ մեր գրական մշակների մեծամասնութիւնը ժողովրդի սրտիցն է գուրս եկել, ստորին խաւերից, այնտեղից, ուր խաւարն աւելի թանձր է, ուր մարդկանց բաժինը չարչարանքն է

ու տանջանքը: Մեր գրական աշխատաւորները մեծ մասամբ բուն ժողովրդի մէջ ծնած մարդիկ են, որոնք չարչարուել տանջուել են մայր ժողովրդի հետ եւ երբ գործել ասպարէզ են դուրս եկել, աչքի առաջ են ունեցել միայն այդ հէգ ժողովուրդը, աշխատել են թեթեւացնել նրա բեռը, վանել նրա մտքին, ու սրտին տիրող խաւարը:

Հրաշալի է սոխակի երգը, բայց կուշտ մարդկանց համար, կեանքից ու բախտից դուրս երջանիկների համար: Աննման է վարդի սիրով վառուած բլբուլի տաղը, բայց նրանց համար, որոնք երբէք չկամեցան Բոսֆորի գեղածիծաղ փերեում գրօսնելու ախորժանքը թողնել եւ Վանում, Մուշում տանջուող ժողովրդի ցաւերը շօշափել եւ նրա իրական երջանկութեան գործին ծառայել: Այդ երգն ու տաղը մեր գրական աշխատաւորի համար չեն: Սա գինուոր է ընկած պատերազմի դաշտը. նրա հանդէպ կանգնած են խաւարի և անյուսուլթեան դուռ բանակը: Այստեղ ռազմական ոգեշունչ երգ է հարկաւոր, որ ցնցէ գինուորի միտքը, սիրտը, արիւնը, ջղերը և մի մարմնացած եռանդ դարձնելով՝ աննահանջ կռուի մղէ:

Ինչո՞ւ համար Պուշկինին թողած, մենք առաջ Լերմոնտովին ենք ուշով ու համակրութեամբ վերաբերւում. ինչո՞ւ մեր նշանաւոր ազգային բանաստեղծը Գամառ-Քաթիպան ռուսական քնարերգութեան մեծագոյն ներկայացուցիչներին թողած՝ Նեկրասովիցն է թարգմանութիւններ ու նմանողութիւններ տալիս: Ինչո՞ւ մենք անտես ենք անում Դէօթէին եւ իրար ետևից թարգմանում Դիլլէրի ողբերգութիւններն ու անյազ կարդում: Պատճառը վերոյիշեալ երեւոյթի մէջն է: Թշուառութեան բաժակը ժողովրդի հետ քամած լինելով՝ մեր գրողները վաղ հասկացան, որ առնուազն անյարմար է

Въ годину горя, ѣ

Красу долинь, небесъ и моря,

И ласки милой воспѣвать...

Փամանակի պահանջը ժողովրդի լաւագոյն որդիներին հրամայում էր

„Иди, не падая душою,
 „Встрѣчая грудью молодою
 „Всѣ бури жизни трудовой.
 „Буди уснувшихъ въ мглѣ тлѣбой,
 „Упавшимъ руку подавай,
 „И слово истины высокой
 „Въ толпу, какъ жучъ живой бросай.“¹⁾

Եւ սկսած Արովեանից՝ մեր բանաստեղծները ապ-
 րել ու գործել են համաձայն այդ հրամանի: Աւելին
 կասենք, մեր ռուսահայոցս զրականութեան նշանաբանն
 է եղել այդ մարգարէական հրամանը:

Այդ նշանաբանը դրօշակ առած՝ գրել ու գործել
 են մեր սերնդի դաստիարակները՝ Նալբանդեան, Պատ-
 կանեան, Շահադիզ, Բաֆֆի:

Իմանալով, թէ ինչ թշուառութիւն է տիրում Ժո-
 ղովրդին, Նալբանդեանը երեսուն տարի առաջ երգում էր-

„Ինչ չէ թուլ տուած երկաթէ կեանքում
 „Խնդալ, վայելել ոսկէ ըոպէներ...

Այդ արգելքը գրուած էր ամենքի քնարքների
 վրայ: Ութնական թուականներին մեր երիտասարդ
 բանաստեղծներից ամենատաղանդաւորն ու ամենաճոլը՝
 Յ. Յովհաննիսեան մի գեղեցիկ ոտանաւորով ցոյց էր
 տալիս թէ ինչո՞ւ է ու ո՞րտեղից այդ արգելքը՝

„Տես, թշուառութեան հազարայեղու
 „Բոցը բորբոքուած, ուղում է զոհեր...

Գործելու, խրախուսելու, քարոզելու, ծառայելու,
 զոհուելու կարիք կայ ներքեւ, ինչպէս ուրեմն մենք,
 Պառնասի որդիքս՝ վայելքի ու խնդութեան անձնա-
 տուր ինինք, ասում է բանաստեղծը:

Ռուսա-հայոցս քնարերգութեան մէջ տիրող նոյն
 նօթի ծագման բացատրութեանն է նուիրուած պ. Ծա-
 տուրեանի յաջողուած ոտանաւորներից մինը՝ „Սիրելի
 ընկեր”.

¹⁾ Надсонъ.

«Ծնուած հէգ երգիչ մի դժբախտ ազգի,
 «Միշտ մռայլ տեսայ երկինքը գլխիս.
 «Ես շատ վաղ ուսայ տանջանքը կեանքի,
 «Վաղ մտերմացաւ վշտի հետ հոգիս:
 «Անմեղ հասակից օրօրոցիս մօտ,
 «Ուր պէտք է սիրտս մեղմ օրօր շոյէր,
 «Ուր պէտք է ժպտար կեանքի առաւօտ,
 «Ես տեսայ միայն սեւ ու մութ օրեր...
 «Տեսայ կատաղի շարութեան մատնուած
 «Անգէն թշուառներ ժանտ դահճի առաջ.
 «Լսեցի անտուն դռնէ-դուռն ընկած
 «Հարազատ ազգի աղերսն ու հառաչ...
 «Այո՛, ընկեր իմ, դու մի զարմանար,
 «Որ գարուն չունի էլ մատաղ հոգիս.
 «Արիւն արցունքով ներկուած իմ քնար
 «Ազգիս վշտին է տրձագանք տալիս...

II

Եթէ յօդուածիս սկզբում ակնարկուած Պօլսեցի գրագէտը ռուսա-հայոցս քնարերգութեան հետ ծանօթանում է պ. Ծատուրեանի «Բանաստեղծութիւններ» ով, ապա նա իրաւունք ունի կարծելու, թէ մենք բանաստեղծութիւնից միայն միտք, ոտք ու յանգ ենք պահանջում եւ դրանով էլ բաւականանում: Եթէ Ծատուրեանին համեմատենք իրեն ժամանակակից բանաստեղծների՝ Յովհաննէս Յովհաննիսեանի և Յարութիւն Թումանեանի հետ, կտեսնենք, որ դրա ստեղծագործութիւնը բոլորովին տարբեր բնաւորութիւն ունի: Յովհաննիսեանի փոքրիկ գրքովկում բազմազան մտքերի, հարուստ բովանդակութեան հետ՝ մենք տեսնում ենք խոր զգացմունքներ. նրա երևակայութիւնը մեծ վարպետութեամբ գողտրիկ պատկերներ է յօրինում և երբեմն էլ այնքան յանդուգն թռիչքներ է գործում որ ձեզ թւում է, թէ առաջներիդ մի խոշոր տաղանդ, մի կորիւն է կանգնած, որ լաւ պայմանների մէջ առիւծ կդառնայ: Նրա ստեղծագործութիւնը քնարերգական

բնաւորութիւն ունի և նա ինքը զտարիւն քնար-
երգակ (ДРУЖЬЕ) է:

Թումանեանի ստեղծագործութեան բնաւորու-
թիւնը վիպական է: Ծնած ու ապրած ժողո-
վրդի մէջ, ծանօթ նրա ցաւին ու վշտին, ծանօթ այն
լեռներին, գետերին ու ձորերին. ուր հայրենի ժողո-
վուրդն է անցրել իւր տխուր և ուրախ օրերը, նա հա-
ղորդում է մեզ բնութեան ու կեանքի անմիջական տը-
պաւորութիւնները: Նրա երեւակայութիւնը պարզ, անպա-
ճոյճ պատկերների մէջ երևան է հանում ժողովրդի կեանքը
և հոգի է տալիս, կենդանացնում է հայրենի բնութիւնը:

Ծառուրեանի ստեղծագործութիւնը վարդապետա-
կան բնաւորութիւն ունի: Կեանքից ու բնութիւնից
ստացած անմիջական տպաւորութիւնները չի երգում
նա. որովհետեւ այդ տպաւորութիւնները չեն կարողա-
նում մեր բանաստեղծի ստեղծագործութիւնը գրգռել:
Նա այդ տպաւորութիւնները սառն դատողութեան է
ենթարկում և քննում, պատմում ու խօսում են նրանց
մասին: Խոր, ուժեղ զգացմունքի չէք հանդիպում նրա
ոտանաւորների մէջ, ուստի և ընթերցումը ձեզ վրայ
խոր, ուժեղ տպաւորութիւն չի թողնում, խոր և ուժեղ
զգացմունքներ չի առաջացնում: Ապա տեսնում ենք
երեւակայութեան խիստ զգալի աղբատութիւն. մի
փոքր է շատ է յաջողութեամբ պատկեր, մի համեստ թուիչք
մենք չենք տեսնում ամբողջ գրքի մէջ:

Բնութեան հրաշալի տեսարանի առջև է կանգ-
նած արդեօք հեղինակը, թէ՛ «գեղեցիկ աչքերի» ու «վարդ
շրթունք»-ի, ազգային գործչի պատուին կազմուած փա-
ռաւոր հանդէսն է տեսնում, թէ՛ Տիգրիսների ու Եփ-
րատների ափուկքներից հասնող աղբրան ու հառաչը,
ամեն տեղ, ամեն ժամանակ նա ձեզ տեղեկութիւններ
է տալիս իւր տեսածի մասին, պատմում է, խօսում է,
ճառում զրուցում: Այդ է ահա պատճառը, որ ընթեր-
թողի սիրտն անտարբեր է մնում, չի բորբոքում, չի
եռում, նոյն իսկ չի յուզւում ուրախ կամ տխուր յոյ-
գերով:

Իմ միտքն ապացուցանելու համար՝ ես կվերցնեմ

պ. Ծատուրեանի ոտանաւորներից մէկը և կքննեմ: Ես վերցնում եմ «Արշալոյսը ծովի վրայ» ոտանաւորը: Դա պատկանում է գրքի մէջ ամփոփուած ոտանաւորների մի ընդարձակ շարքի, որ կրում է «Խրիմի ալբոմից» վերնագիրը: Այս վերնագիրն արգէն ցոյց է տալիս, որ հեղինակն «Արշալոյսը ծովի վրայ» ոտանաւորը բնութեան ամենահրաշալի տեսարանի անմիջական ազդեցութեան ներքոյ է գրել: Նա եղել է Խրիմում, յաճախ ծովափ է դուրս եկել, տեսել է արշալոյսը և հիացել է նրանով: Եւ այդ հիացքն արտայայտել է ակնարկուած ոտանաւորով, ու ոտանաւորը նուիրել է մեր շնորհալի նկարիչ Վարդգէս Սուրէնեանցին:

Այս մանրամասնութիւններն ես հաղորդում եմ այն պատճառով, որ իմ ընթերցողը չկարծէ, թէ ես դիտամբ անյաջող ոտանաւոր եմ ընտրել: Ո՛չ, իմ լիշա՞ծ հանգամանքները ցոյց են տալիս, որ «Արշալոյսը ծովի վրայ» ոտանաւորը հեղինակի առանձին ուշքին ու խնամքին արժանացած ոտանաւորներից մէկն է: Այժմ կարդանք ոտանաւորը:

«Ուզում ես դու տեսնել վսեմ բնութեան
«Մի հրաշքը—անպատմելի մի պատկեր,
«Որից դիւթուած, անշարժ, որպէս լուռ արձան
«Որին յառած իւր հիացքով լի աչքեր,
«Նայե՛ս տպած, նայե՛ս անվերջ ու անյագ—
«Դ՛ո՛ւրս եկ ծովափ արշալոյսի ժամանակ:
«Ուզում ես դու ողջ էութեամբ նորոգուած,
«Ամենայն ինչ, ողջ երկրայինն մոռանալ,
«Մաքով ազատ, կեանքի լուծը թօթափած,
«Անուրջների պայծառ աշխարհ վերանալ,
«Գրկել հոգով տիեզերքը բովանդակ
«Դ՛ո՛ւրս եկ ծովափ արշալոյսի ժամանակ:
«Օ՛, այդ ժամին դու կտեսնես, դու կզգաս
«Անյաղթ ոլժը, անհաս փառքը Արարչի—
«Ո՛վ է եւ մեծ, եւ երկրի տէրն հանապազ,
«Եւ ո՛ւմ պէտք է մարդս կեանքում ճանաչի:

Արշալոյսը բնութեան ամենահրաշալի տեսարանն է: Մենք, հասարակ մահկանացուներս կանգնում ենք

այդ պատկերի առջև և մեր ձեռքերը տարածելով՝ մի երկար «ուխայ» ենք կանչում: Այդ «ուխայ»-ը, մեր տարածած ձեռների, մեր պլշած աչքերի, մեր դէմքին նկարուած հիացքի հետ՝ մի բանաստեղծութիւն է, բայց շատ աղքատ, թույլ բանաստեղծութիւն: Պատճառն այն է, որ մենք ստեղծելու շնորհք չունինք: Եւ եթէ ծովափից, արշալոյսի տեսարանը թողնելուց լետոյ տուն վերադառնանք ու մեր բարեկամներին կարդանք մեր յօրինած բանաստեղծութիւնը, այսինքն ձեռներս տարածենք, աշխատենք, որ դէմքերնիս վրայ հիացքի պատկեր կազմուի, ու «ուխայ» բացականչենք, հաւատացէք, դրանով ոչ ոքի ոչինչ չենք հասկացնիլ: Կարող ենք, նոյն իսկ բացատրութիւններ աւելացնել, ասել, որ արշալոյսը գեղեցիկ, հրաշալի, սքանչելի, անպատմելի է, բայց դարձեալ ոչ ոքի սիրտ չենք շարժիլ:

Իսկական բանաստեղծը արշալոյսի մասին այնպէս կգրէ, որ ընթերցողն իրեն բնութեան այդ սքանչելի տեսարանի առջև զգայ. անզգայաբար նրա բերանից «ուխայ» դուրս թուչի, ձեռները տարածուին, դէմքին հիացք նկատուի և սիրտը լցուի խորին ստորոգութեամբ դէպի գրական ու բնական արշալոյսների արարելչները:

Այսպէս չէ վարոււմ պ. Ծատուրեանը. նրա ստեղծական կարողութիւնը քնած է: Փոխանակ պատկերներ տալու և ընթերցողի մէջ իւր կրած զգացմունքները գրգռելու, նա ասում է. «եթէ ուղում էք հիանալ, ապշել, երկրայինը մոռանալ, անուրջների աշխարհը վերանալ, դուրս եկէք ծովափ արշալոյսի ժամանակ»: Խոստովանենք, սր սա էլ մեր հասարակ մահկանացուներիս բանաստեղծութիւնից ոչնչով չի տարբերոււմ. գոնէ չի տարբերոււմ իւր թողած ազդեցութեամբը:

Միակողմանի չնկատուելու համար ես ընտրում եմ՝ դարձեալ մի ոտանաւոր: Եւ մեծ խնամքով ընտրում եմ այնպիսին, ուր նիւթն արդէն սրտի թելեր է շարժում: Բոլոր բանաստեղծների համար մայրական գիւղը քաղցր լիշողութիւնների աղբիւր է եղել, և մայր բառը քնքոյշ զգացմունքներ է զարթեցրել: Պ. Ծա-

տուրեանն այդ նիւթին մի ոտանաւոր էլ իւր «բանաստեղծութիւնների» Ա. հատորումն էր նուիրել, եթէ յիշողութիւնս ինձ չէ դաւաճանում: Այս քննութեան ենթարկուած գրքումն էլ կայ այդպիսի մի ոտանաւոր՝ «Մայր»: Այդ ոտանաւորով հեղինակը մեզ իւր կեանքի մասին շատ բան է յայտնում: «Մատաղ կրծքումս ծաղիկ մանկութեան շատ յիշատակները կան, սլափում է նա, որոնք կեանքի փոթորկում ինձ խաղաղ ընկնէր են պարգևում. միայն, ով գիտէ, գուցէ ժամանակը մի օր իւր հետ տանէ այդ յիշատակները:

«Բայց այն օրերը, այն նուիրական
 «Յիշատակները մանկական կեանքիս,
 «Երբ մօրս գրկում առատ, անսահման
 «Սէր էր վայելում անարատ հոգիս,
 «Այն օրերն, օ՛ մայր, որպէս սրբութիւն,
 «Անջինջ կպահուին սրտիս խորանում,
 «Անջինջ կպահուի և քո սուրբ անուն
 «Իմ վառ շրթունքին, իմ ջերմ երգերում.
 «Եւ ինձ կեանք տուող քո սէրը, մայր իմ,
 «Սրտիս հետ միայն կմտնի շիրիմ...

Մի շատ քնքոյշ և մեր հեղինակի համար առանձնապէս սիրելի նիւթ. բայց որքան սառն, որքան բանախօսական (պրօզայական) արտայայտութիւն: Ոտանաւորի ամեն մի բառը, ամեն մի նախադասութիւնը դուրս է գալիս բանաստեղծի գլխից, սիրտը քնած է ամենախոր քնով և ոչ մի կերպով կենդանութեան նշան չի ցոյց տալիս: Դա իսկապէս ինքնակենսագրութիւն է, բայց բանաստեղծութիւն՝ երբէք: Հեղինակը ժամերով մտածել է և հաղորդում է մեզ, թէ ինչ է մտածել: Եւ ուրիշ ոչինչ:

III.

Սիրոյ երգերը պ. Ծատուրեանի գրքոյկում ընդարձակ տեղ են բռնում: Դրանք էլ մեծ մասամբ հեղինակի գլխիցն են ծագում, սիրտը փոքր մասնակցութիւն ունի: Այո, այդ երգերի մէջ կայ թոյլ, շատ թոյլ

դգացմունք: Սէր ու սրտի փոքր մասնակցութիւն. հա, քնն անէք. այդպէս է մեր բանաստեղծի տեմպերամէնտը: Այդ թոյլ զգացմունքը սակայն միանալով հետաքրքիր բովանդակութեան և յայդոդ ոտանաւորի հետ՝ ուշադրութեան արժանի են դարձնում պ. Ծատուրեանի քնարը:

Սէր... որ բանաստեղծը չէ իւր քնարը լարել այդ նիւթի համար. ո՞վ, որ մի քանի ոտանաւորներ է հիւսել, չէ երգել սէրը: Քնարերգութեան յաւիտենական նիւթն է դա և զլխաւոր մօտիւր: Բայց ս'ը էլ կայ, սէր էլ: Կայ հեթանոսական սէր, կայ և քրիստոնէական սէր:

Երբ կնոջը մենք սիրում ենք նրա համար, որ կին է, մի էգ, երբ մեր մէջ սէր են գրգռում նրա աչքերը, ունքերը, հասակը, մի խօսքով արտաքինը, այլապէս ասենք, երբ մենք պաշտամունքի առարկայ ենք դարձնում կնոջ մարմինը, լէշը, այդ ժամանակ մեր սէրը հեթանոսական սէր է, անասնական կոյր կիրք է: Բանաստեղծների մեծամասնութիւնը հէնց այդ սէրն է երգում: Ահա մի օրինակ այդ տեսակ բանաստեղծութիւնից, որ ես արձակ թարգմանում եմ.

«Վայելքի խելացի ծարաւը լոկ այնպիսի ծաղիկներ է որոնում, որոնց գեղեցկութիւնը դեռ կոկոնի մէջ է թաղնուած և այնպիսի բերան, որից չէ բուրում օտարի համբոյր: Ես դրանից չաւելի հրապուրիչ մի բան եմ գտել. մի մանուկ թագաւորի հոգու և նրա քաղցր ձգտումների համար. մի մանուկ, որի զուարթութիւնը երկնքի աստղերին ամաչեցնում և արեւը մթաղնում յէ. վարդին զրկում է հրաշալի կերտուածքից և շուռշանից խլում է նրա մարգարիտները: Առաւօտեան արշալոյսի գեղն ու ծիրանին կթառաւորին նրա այտերի կարմրի հանդէպ. նունքի արիւն հիւթը կգոգունի նրա շրթունքի առջև. նրա շուռշան աւելի անուշաբոյր է քան մուսկուսը: Կործ, այդ մի աստուածուհի է, երկնային գեղեցկութեան թագաւորութիւն, և զուարճութեան

դրախտ. հրեշտակ, որի ցնորքների մէջ ցանկու-
թիւնն է թագնուած, աչքերի մէջ վճռականու-
թիւնը և սրտի մէջ հեշտանքը: Նրա շրթունք-
ները հոգին լցնում են ամենահամիղ նեկտարով
և մեղրով: Իմ մէջ էլ բորբոքուեց ամենառողջ
ցանկութեան կրակը, երբ երկու անգամ տեսայ
նրան լոգարանում... Նրա շրթների ծիրանին
հրաշալի կերպով բոցավառում էր ջրի բերեղ ա-
լիքները. նրա կրծքից մարգարիտներ էին հոսում,
աչքերում փայլում էր կիրքը: Երբ մարմարեալ
աւազանից նա գլուխը բարձրացրեց, ինձ թուաց,
թէ արեգակն է ծովերի աստուածների կերպա-
նրանքով *):

Այս հեթանոսական սէր է, որ ո՛չ միայն արժանի
է մարդկային արժանապատուութեան, այլ և սոսկալի
կերպով ստորացնում է մարդուն և անասունների աշ-
խարհը գցում:

Ուրիշ է քրիստոնէական սէրը. այստեղ բանաստեղ-
ծը կնոջ մէջ մարդ է որոնում, մարդուն է տեսնում
և մարդկայինն է սիրում: Ու երգում է ներքին գե-
ղեցկութիւնները, սրտի անմեղոլութիւնը, զգացմունքնե-
րի սրբութիւնն ու ջերմութիւնը, ձգտումների ազնու-
թիւնը... Ուզում էք օրինակ. ահաւասիկ մի հատուած
Նադսոնից, որ ես դարձեալ արձակ եմ թարգմանում.

«Եւ ասացի քեզ. իմ քոյրը եղիր: Եղիր իմ
հոգը, խինդն ու ընկերը: Քեզ հետ նոյն բանն ենք
օրրանից սիրել. նոյն սրբութեանն ենք քեզ հետ
աղօթել: Օ՜ն, երթանք միասին դէպի ճաճան-
ափալ նստաւակ, միասին մարդալի աշխար-
հում՝ որպէս խուլ անապատում»:

Այս տեսակ ազնիւ ու բարձր տրամադրութեան
բանաստեղծն էլ երգում է կնոջ աչքերը, արտաքինը,
բայց միայն դրանց մէջ դնում է ներքին գեղեցկու-
թեանց արտացոլումը: Ահա դարձեալ մի հատուած նոյն
Նադսոնից.

*) Լօգենշտէյն.

«Դու ալն օրուանից կրկնակի թանգ ես ինձ
 «Համար, երբ վշտով, խոկմունքով վառուեց հայ-
 «եացքդ. գեղեցիկ ձգտմանցդ սրբարանի մէջ, ին-
 «քըդ էլ աւելի ես գեղեցիկ ու սուրբ...»

Այս սէրն է ահա, որ մարդուն անասուններից բար-
 ձրացնում է և աստուածանման մարդ է դարձնում. դա
 է, որ մարդուն ազատում է վայրենութիւնից, հեթա-
 նոսական աշխարհայեացքից և քրիստոնէութեան մա-
 քուր երկնակամարի տակ է կանգնեցնում, ստեղծում
 է քրիստոնեայ մարդ, որի սակաւաթիւ բարոյական
 պատուէրներից մէկն է՝ «մի շնար», և որի համար ար-
 դէն շնութիւն է, երբ «հայի ի կին մարդ առ ի ցան-
 կանալոյ նմա»:

Այդ սիրոյ համար է առաքեալն ասում. «Սէր եր-
 կայնամիտ է, քաղցրանայ. սէր ոչ նախանձի, ոչ ամ-
 քարհաւաճէ, ոչ հպարտանայ: Ո՛չ յանդգնի, ոչ խնդրէ
 զիւր, ոչ գրգռի, ոչ խորհի զչար: Ո՛չ խնդայ ընդ անի-
 րաւութիւն, այլ խնդայ ընդ ստուգութիւն: Ամենայնի
 աւել, ամենայնի հաւատայ, ամենեւին յուսայ, ամե-
 նայնի համբերէ»:

Պ. Ծատուրեանը խառն ու շփոթ երգում է թէ
 հեթանոսական և թէ քրիստոնէական սէր, նա երգում
 է թէ անասնական կիրք և թէ մարդկային սիրոյ ազ-
 նիւ զգացմունք: Սակայն շեշտուածը, գլխաւոր տեղ
 բռնողը առաջինն է, հեթանոսական սէրը: Թէ մեր հե-
 ղինակը որքան է գրաւուած սիրոյ նիւթական կողմով, թէ
 որպիսի մոլեռանդութեամբ պաշտամունքի առարկայ է
 դարձնում կնոջ արտաքինը, մարմինը, ոչինչ չպահան-
 ջելով նրա սրտից ու մտքից, երևում է հետեւեալ ոտա-
 նաւորից:

Գեղեցիկ աչեր, սևորակ աչեր,
 Որ սիրած կուսիս նազելի դէմքին
 Շողում էք, որպէս վառվռուն աստղեր,
 Դուք կախարդեցիք իմ ազատ հոգին...
 Եւ ահա, որպէս ձեր հլու գերին,
 Ես ձեզ եմ, աչեր, երգում ու գովում,

Ա՛խ, եթէ և ձեր հպարտ տիրուհին
Երգս փափայէր իւր մատաղ կրծքում...

Տեսէք, հեղինակի հոգին կախարդուել է, նա հլու
գերի է դառել «սևտրակ աչերին»։ և այդքան ստորա-
նում է երգիչը դեռ չիմանալով, թէ երբ և իցէ այդ
աչերի հպարտ տիրուհին կարող է համակրել իւր երգը,
այսինքն իւր մտքերն ու զգացմունքները։ Ասացէք,
խնդրեմ, ինչո՞վ է տարբերում այս երկրպագութիւնը
Դալայ-Լամայի առջև երեսիվայր ընկած կռապաշտներէ
երկրպագութիւնից...

Մի տեղ հեղինակը յայտնում է, որ

«առանց սիրոյ սրտի համար չկայ կեանք».

և յայտնում է, որ խօսքը «արիս» սիրոյն է վե-
րաբերում (ինձ ասում են)։

«Դի՛մ օրագրից» ստանաւորի մէջ բանաստեղծը ամ-
բողջ սիրտը ետրին է տալիս։

» Չունեմ ես գանձ, ալ, մարգարիտ.

» Քեզ պարգևեմ, նազելիս.

» Գանձս սիրտ է, անկեղծ մի սիրտ,

» Եւ այդ սիրտն եմ քեզ տալիս՝

Մի ուրիշ տեղ արդէն նա իւր ետրի սէրը հերո-
սութեան աղբիւր, գործունէութեան խթան է համարում.

» Քո վարդ-շրթունքից ջերմ համբոյր քաղած,

» Սիրտս ալեկոծ ոսկի յոյսերով, (°),

» Ահա, իմ հոգեակ, զուարթ, կրծքաբաց.

» Նորից նետում եմ ես ինձ կեանքի ծով։

» Թող գոռ ալիքներ շուրջս փրփրան,

» Անյաղթելի է իմ սիրող հոգին.

» Միայն այդ ծովում, փարոսի նման,

» Դու լուսաւորիր իմ միջին ուղին...

Երջանիկ միամտութիւն, որ հաւատացած է, թէ
կեանքի գոռ ալիքների դէմ կռուելու համար բաւական
է վարդ շրթունքից քաղած մի ջերմ համբոյր... կեան-
քըն ու մարդ արարածի հոգեբանութիւնը մեզ բոլորո-
վին ուրիշ բան են ասում։ Դրանք շատ յամառ կերպով

պնդում են, որ այդ ջերմ համբույրները ոչ թէ մարդուն հերոս ու առաքինի չեն դարձնում, այլ թուլութեան ու մեղկութեան են դատապարտում: Մեր բանաստեղծներն այդ ճշմարտութիւնը սովորելու համար պէտք է ժողովրդի հանճարի մօտ աշակերտելու գնան: Հետաքրքիր է, որ ժողովրդական հին հեքսութներում, մանաւանդ դիւցազնական վէպերում հերոսը քաջութիւններ է գործում, զօրեղ թշնամիների դէմ կռւում ու յաղթում, հայրենի երկիրն ազատ ու խաղաղ կեանք է պարգեւում այն ժամանակ, երբ դեռ «եար» չէ ճանաչում: Նա իւր դիւցազնական պարտքը կատարելուց յետոյ է միայն ամուսնանում: Եւ ջերմ համբույրների այդ շրջանում մեռնում, ոչնչանում է նախկին առաքինի հերոսը և նրանից միայն մի թուլամորթ արարած է մնում»:

«Առանց սիրոյ սրտի համար չկայ կեանք», այդ ճիշտ է, բայց միայն առանց ճշմարտութեան սիրոյ, առանց հայրենիքի սիրոյ, առանց իդէալի սիրոյ: Միթէ կեանք չէր Պօղոս առաքեալի կեանքը, միթէ կեանք չէր Ծօպէնհատէրի կեանքը, որոնց համար «եար» ասած բանը գոյութիւն չուներ: Կեանք չէր միթէ Զիորդանօ Բրուկնօյի կեանքը, որ յաւիտենական ճշմարտութեան ձգտելով՝ անասելի տանջանքների ենթարկուեցաւ և դեռ այդ տանջանքների մէջ էլ միշտ իրեն երջանիկ զգաց .. Ո՛չ, դա է իսկական կեանքը, դա է աստուածային նմանութիւն ունեցող մարդուն արժանի միակ կեանքը:

Պէտք է ասեմ, որ այս ճշմարտութիւնը պ. Ծատուրեանն էլ հասկանում է: Իւրիյ Վեսելովսկուն նուիրած մի ոտանաւորում նա «կեանքի յարատե կռւում մարտնչելու» համար կարեւոր է համարում ոչ թէ վարդ շրթունքից քաղած համբոյրը, գործունէութեան համար «ոյժ ու նեցուկ» ոչ թէ եարի սէրն է ճանաչում (Բարի հրեշտակ), այլ լոյսի սէրը:

Օրեր են գալիս և օրեր գնում,

Անվերջ են մարդկանց ցաւերն ու հոգսեր.

Եւ նա է կեանքի յարատե կռւում

Մարտնչում որպէս զինուոր անվահեր,

Ով լոյսի սիրով սիրաւ բորբոքած,
Ուխտել է լինել մշակ աշխարհի.
Ապրել-վեհ գործի հերոս անձնուրաց
Մեռնել-մարտիրոս վեհ գաղափարի ..

Այո՛, այդ սէրն է, որ մարդուն առաքինացնում,
հերոս է դարձնում, կեանքի կռուի մէջ է նետում,
Գողգոթայի ճանապարհին դնում. լոյսի, ճշմարտութեան, իդէալի սէրը: Այս սէրն է, Լ. միայն այս սէրը, որ ոյժ է տալիս մարդուն իւր խաչը անտրտունջ տանելու եւ պ. Ծառուրեանը չարաչար մոլորուում է, երբ կեանքին դիմելով, ասում է.

«Ծանր չէ քո խաչն, երբ մենք կորացած
»Այդ խաչի տակին՝ խուլ հառաչելիս,
»Ունենք մտերիմ, որ մեզ համագգաց,
»Մեզ հետ խնդում է և մեզ հետ լալիս...

»Եւ որպէս անյագ, որպէս համարձակ
»Յառնջ, միշտ յառնջ ձգտում է հոգին,
»Երբ կեանքում, որպէս յուսատու հրեշտակ,
»Ընկերն ընկերին սեղմում է կրծքին:

»Այնտեղ մտերմի սիրառատ գրկում
»Եւ փուշն է ծաղիկ, և լացը ծիծաղ.
»Այնտեղ ձմեռն է գարնան պէս ժպտում,
»Այնտեղ և մահուան համբուրն է խաղաղ.

Սկզբից մինչև վերջ մոլորութիւն. հոգին անյագ ու համարձակ միշտ առաջ է ձգտում, երբ լցուած է դէպ իդէալը հաւատով, յոյսով և սիրով, մանաւանդ սիրով. կեանքի մէջ բանական մարդու յուսատու հրեշտակը միայն իդէալը կարող է լինել. Եւ ողորմելի միայն պիտի կոչել այն մարդուն, որ «սիրառատ գրկերում թաւալելով, հաւատում է, թէ մեծամեծ թրուիչքներ է գործում: Կեանքի փոթորիկ տանջանքների մէջ մարդու ընկերը միայն իւր մէջն է: Եւ եթէ նրա ներքինը դատարկ է, եթէ նրա հոգին զուրկ է իդէալի հաւատից, յոյսից ու սէրից, ապա թշուառ է այդ մարդը, նման «գերեզմանաց բռելոց»: Սևորակ աչերը, որ միայն աչերի համար են սիրւում, վարդ շրթունքն ու

սիրառատ գերկը, որ հէնց միայն իբրև շրթունք ու գերկ էլ պաշտուում են, այդ գերեզմանի ներքին փթուլթեանը միայն սնունդ տալու կարողութիւն ունին:

Երբ Յիսուսն իւր աշակերտներին պատուիրում էր, թէ՛ «Գնացէք, աշակերտեցէք զամենայն հեթանոս», երբ մի քանի Գալիլիացի ձկնորսները աշխարհի ահեղ զօրութեանց դէմ կռուի էր ուղարկուած՝ վստահ յաղթութեան, նա ի նկատի ունէր ո՛չ թէ նրանց «ընկերները», այլ ներքինը, հոգին, որ վառուած էր սիրով. հշմարիտ է, վերջն էլ աւելացրեց, թէ «ես ընդ ձեզ եմ», բայց չէ որ այդ «ես»ն էլ անմարմին սէր էր: Եւ պատմութիւնը մեզ ցոյց է տալիս, թէ այդ սիրով զինուած հոգին ինչ հրաշքներ, ինչ զարմանալի յաղթութիւններ է տարել...

IV

Պ. Ծառուրեանի երգերի մէջ աւելի արժէք ունին նրանք, որոնց բովանդակութիւնը կազմում են հասարակական մօտիւններ: Այդ շարքում կան մի քանի բաւական յաջողուած ոտանաւորներ: Դրանց մէջ ոյժ կայ և կարգացում են սիրով:

Այդ ոտանաւորներն ընդհանրապէս մեր առջև մի ախուր ֆօն են նկարում.

Դձուն է մեր կեանքը, տխուր մեր օրեր,
Զկայ մեզ հանգիստ, չկայ խնդութիւն.

Միայն տառապանք և անվերջ վշտեր

Մեր հեգ սրտերից քամում են արիւն...

Նայում ենք վերեւ-ամպամած երկինք,

Նայում ենք ներքեւ-շիրիմ ոտքի տակ

Նայում ենք մեր շուրջ-ահեղ փոթորիկ...

Դրութիւնն աւելի յաջող և ազդու կերպով արտայայտում է «Երկու փոթորիկ» ոտանաւորը: Սա պ. Ծառուրեանի սակաւաթիւ շատ յաջողուած երգերից մէկն է և դրա ընթերցումը յերաւի ընթերցողի վրայ տպաւորութիւն է թողնում: Ուստի և ես կարեւոր եմ համարում առաջ բերել ամբողջ ոտանաւորը:

Այս չարագուշակ, ահաւոր ժամում,
 Երբ ծովն ալեկոծ քար քարին տալով,
 Խուլ, դժոխային ձայներ է հանում
 Եւ ափեր լիցում սպիտակ փրփուրով.
 Եւ հսկայական լեռների նման
 Մերթ բարձրանում են վայրագ ալիքներ,
 Եւ մերթ խորտակում ու ծովի վերան
 Բացում ահռելի, խաւար անդունդներ,
 Ես նստած ափին, պղտոր հայեացքով
 Ահեղ տարերքի խաղին եմ նայում.
 Նայում եւ տանջուած, վշտայուզ մտքով
 Հեռուն դէպի միւս եզերք սլանում.
 Եւ այնտեղ ահա մի անլ արհաւիրք,
 Սոսկալի մի խաղ անողոք կեանքի.
 Այնտեղ տեսնում եմ արեան փոթորիկ,
 Նահատակութիւն մի ամբողջ ազգի:
 Եւ այնտեղ արիւն-արցունքի ծովում,
 Որպէս լեռնացած այս ուս ալիքներ,
 Իրար են դիգւում փլատակներում
 Կիսամեռ զոհեր, անթաղ դիակներ...
 Եւ մտածում եմ—ծովի փոթորիկին
 Շուտ կ'աջորդէ արեւ փափազած,
 Բայց ան, ով գիտէ, այն քամբախտ ազգին,
 Փոթորկից յետոյ ինչ է վեճակուած...

Նոյն դրութիւնը դարձեալ յաջող եւ ազգու կերպով պատկերացել է „Դու անվիշտ...“ եւ „1897 թ.“ ոտանաւորներում: Սակայն խաւարն ու չարիքը որքան էլ ծանր, մեր հեղինակը չի յուսահատեցնում իւր ընթերցողին: Թէեւ գալիս են սրտմաշուկ ընդհանր, որ մարդ յուսահատ հարց է տալիս, թէ

Միթէ վերջ արդէն մեր նուիրական
 Բոլոր յոյսերին ու երազներին,
 Որ միշտ յուսավառ ասողերի նման
 Մեզ շողում էին կեանքի գիշերին...

Սակայն հեղինակը հաւատում է, որ վերջ ի վերջոյ համաձայն բնութեան օրէնքի գարունը կգայ... եւ

այս հաւատը կարմիր թելի պէս ընկած է նրա ամբողջ գրքի մէջ:

Պ. Ծառուրեանն իւր օգտին շատ բան արած կը լինէր, եթէ այդպէս յաջողուած երգերի շարքում չ[թող-նէր այնպիսի թույլ ու անպէտք իրեր, ինչպէս են «Քեզ համար էիմ տանջանքը», կամ «Տո՛ւր ձեռքդ, ընկեր»:¹⁾ Անյաջող կամ առօրէական չնչին հաշիւներ իւր կողմէ կը բերուած ռաւանաւորները թուլացնում են ընդհանուրի տպաւորութիւնը:

V

Թուում է, թէ կարողացաւ պ. Ծառուրեանի երգի մասին մի մօտաւոր գաղափար տալ իմ ընթերցողին: Եթէ այդպէս է, ապա ուրեմն ես հասել եմ իմ նպատակին: Այժմ ցանկանում եմ մի երկու խօսք նուիրել պ. Ծառուրեանի թարգմանութիւններին, որոնք գրքի գրեթէ կէսն են բռնում:

Թարգմանիչը պարտաւոր է տալ իւր ընթերցողին այն, ինչ որ կտար հեղինակը, եթէ ընթերցողի լեզուով լինէր մտածում, զգում և գրում: Եթէ հայ թարգմանիչը կամենում է Շելլիից մի բան թարգմանել, նա պէտք է մտածէ, թէ ինչպէս կասէր ինքը Շելլին վերցրած խօսքը, եթէ հայ լինէր: Ասում եմ, եթէ հայ լինէր և ոչ եթէ հայերէն իմանար: Կարելի է շատ գեղեցիկ կերպով իմանալ հայերէն, բայց այդ դեռ քիչ է. պէտք է գիտենալ եւ մտածել հայերէն: Բանաստեղծական թարգմանութիւնների ժամին մանաւանդ շատ քիչ է միայն երկու լեզուն իմանալ: Ոչ ոք չէ կարող Շելլի թարգմանել, որքան էլ հմուտ լինի անգլերէն ու հայերէն լեզուներին, եթէ նա չէ կարողացել Շելլիի երգած մտքերի ու զգացմունքների աշխարհը մտնել և այդ աշխարհի մթնոլորտով ապրիլ: Ս. Գրքի հայերէն թարգմանութիւնը «թագուհի ամե-

¹⁾ Վերջին ռաւանաւորի նիւթը վերցրած է մեր տղայամիտ հրապարակախօսութիւնից, որ ինչպէս յայտնի է, ընթանում է Վելիկոների ու Սուվորինների գարշապարները լիզելով ու ծամածը յետ ծամելով...

նայն թարգմանութեանց, է կոչուում. գործի այդքան նշանաւոր յաջողութեան պատճառը միայն նա չէ, որ մեր թարգմանիչները նշանաւոր լեզուագէտներ էին, այլ գլխաւորապէս նա, որ նրանք՝ մեր երջանկայիշատակ թարգմանիչները առաքեալների հաւատը և ընդհանրապէս, նրանց հոգին ունէին: Այս ներքին տրամադրութիւնը թարգմանչի համար էական պայման է:

Սակայն որովհետեւ այդ ներքին տրամադրութիւնը չի շինուում, այլ գոյանում է ռեֆլեկտիւ կերպով, ինչպէս առհասարակ գոյանում են բնութեան և կեանքի երևոյթների տպաւորութիւնները, ուստի նշանաւոր բանաստեղծները թարգմանական գործին գլուխ չեն դրնում: Նրանք թարգմանում են օտար բանաստեղծին այն ժամանակ, երբ դրա որևէ երգից ուժեղ տպաւորութիւն են ստանում, երբ նրանք երգի կամ և ուրիշ ֆակտորների-ազդեցութեան ներքոյ հոգեկան այն վիճակի մէջ են ընկնում, որում եղել է օտար բանաստեղծն այդ երգը յօրինելիս:

Այս հայեացքից արդէն հասկանալի է դառնում, որ բանաստեղծին կարելի է թարգմանել միայն ընագրից, միայն այն լեզուից, որով գրել է բանաստեղծը: (Ձեռք է մոռանալ, որ մեր խօսքը վերաբերում է մեծ բանաստեղծներին): Իսկ երբ թարգմանութիւնից են թարգմանում, այդ ժամանակ կորչում է թարգմանելի երկի համն էլ, հոտն էլ, ոյժն էլ: Այսպէս է վարուել պ. Ծատուրեանը, թարգմանելով բաւականին երգեր Բալուրնից, Վիկտոր Հիւգօյից, Հէյնէից, Լօնգֆելդից և այլն:

Այս դէպքում քննադատութիւնը որքան էլ զիջող ուզենայ լինել, բայց մի սահման կալ, որից դէնը չի կարող անցնել: Հօ պէտք է վերջապէս պահանջել, որ գոնէ մտքի հարազատութիւնը, ճշտութիւնը պահպանուի: Սակայն պ. Ծատուրեանն այս հասարակ պահանջըն էլ չի ուզում ճանաչել: Թերեւս առարկեն, թէ մեր աշխարհիկ լեզուն դեռ այնքան մանուկ է, այնքան անկատար, որ Բալուրնի, Հէյնէի, Հիւգօյի բանաստեղծութիւնը չէ կարող պահանջուած կատարելութեամբն արտայայտել: Բայց խօսմ Բալուրնի »Երապական մեղե-

դիբը՝ իրանց բովանդակութեամբ խորթ չեն մեր կեանքին. խօս գրանք կարող են ոտքով ու գլխով մեր անցեալին, մեր մտքին ու սրտին վերագրուիլ: Եւ մեր լեզուն է՝ իբրեւ այդ կեանքի, այդ մտքի ու սրտի թարգման՝ կարող է հրաշալի կերպով անօթ դառնալ այդ մեղեդիներում երգուած վշտի, պահպանելով բնագրի ոյժն ու ճշտութիւնը: Բայց ալ. Ծառուրեանը նոյն իսկ այդտեղ երևան է հանում մի անհասկանալի, մինչ իսկ դատապարտելի անհոգութիւն: Բերենք մի օրինակ ու դրանով էլ բաւականանա՛նք. որովհետեւ մեր յօդուածը՝ արդէն շատ երկարացաւ:

Բալուրնի երկերը ռուսերէն լոյս են տեսել մի քանի թարգմանութեամբ. ես վերցնում եմ „Живописное обозрѣніе“, թերթի հրատարակութիւնը: Դա արձակ թարգմանութիւն է և գրեթէ, որպէս առիթ եմ ունեցել համոզուելու, բառացի թարգմանութիւն, ուրեմն և մտքի կոզմից ճիշտ: Ահա մի ոտանաւոր.

У береговъ Иордана бродить верблюды араба, на холмахъ Сіона служатъ жрецы лжебога, въ скалахъ Сина преклоняется почитатель Ваала но даже тамъ, тамъ, о, Боже! молчитъ твой громъ!

Աւտսիկ այդ հատուածը ալ. Ծառուրեանի թարգմանութեամբ.

„Սրբանուէր այս փերում, ուր հոսում է Յորդանան,

Այժմ, աւանդ, արարների թափառում է կարաւան. եւ քո Սինա լեռան վերայ փառք է երգւում Բաալին (Բահաղին)?

Աստուած ինչո՞ւ կայծակներով դու չես շանթում չարերին:

Ստանաւորը ռուսերէնում այսպէս է վերջանում.

Пусть око твое блеснетъ въ молніи, пусть выпадетъ копьѣ изъ дрожащей руки покорителя! Долго-ли нога тирана будетъ попирать твою землю? Долго ли, о, Господи! храму твоему оставаться въ запустѣніи?

Ահա և պ. Ծատուրեանի թարգմանութիւնը.

Աչքդ՝ փալլակ, ձայնդ՝ որոտ, ո՛վ Դու անյաղթ
Տէր մարդկան,

Արդեօք բախտը շո՛ւտ կ'սպտայ Իսրայէլի աւեր տան...
Եւ դեռ երկնի նորան պէտք է բռնաւորներ հայ-
հոյն

Ու անարգեն և օրէնքդ, և տաճարդ սրբաշէն:

Թողնենք, որ ռսերէն արձակ թարգմանութիւնն
անհամեմատ աւելի ուժեղ է և ազգու, բայց հէնց սոսկ
մտքի կողմից տեսէք ի՜նչ սարեր ու ձորեր կան դրանց
մէջ:

Այդպէս անճիշտ և թոյլ են պ. Ծատուրեանի բո-
լոր թարգմանութիւնները:

Խանքէնդ.

Յ. ՃԱՂԱՐԲԵԳԵԱՆ

